

EUSKAL BALETA

Artea bethi izan da herri baten personalitatearen aurkezpen gorena. Horren bidez herri batbederak munduko kultura abrasten du. Spirituzko ardiesten gibelean geroago materialezko aitzinapenak dathortza; bainan erran genezake, ezen spirituzko haziek kultur eta zivilizazionearen, zuhaitzak —heien fruktuez— emaiten derauzkigutela.

Kultura berez herri baten spirituzko klima baizen ezta. Eta nola persona batek bethi bere taiua baitu, hola ere kultur bakhoitzak bere ereduak ditu. Latinezko *persona* elhea etzen ethorkian *prosopon* (maskara) bat baizen. Bainan grekoen theatruan aktore bakhoitzak bere aurpegiaren aurrean maskara bat baitzeraman —eta maskara hunen araura bere rola interpreta ere— hitz haur, gizaki bakhoitzak gizartean duen ekhinzaren deffinitzeko erabilten da. Gizaki baten persontasuna ezta hainak gizakentearen relazinoetan bethetzen duen ekhintza baizen.

Spirituzko klimat batetan, gure gogoaren haziak zorhi ditezke; halaber gogoaren fruktuen zorhitzekotz klimat hori ukhan behar dugu. Herri batbederak munduko kultura bere norberatasunaz abrats dezake; eta abrastu ere egin behar du. Haur dateke nazione bat izeneztazen dugun gizataldearen ekhin-beharra eta iustificazione hoberena.

Herri batek bere arauko klimat haur kreatu duenean, klimat huntan berhuntan geroz mentalitate huntatik dathortzen bertze fraktuak ere helduko zaizkigu: iakintza, tekhnika, oikonomia eta gizartetza.

Beraz euskaldunen ekhintza —herria bezala— bere personalitatearen arauko kultur baten kreatzea, ibentea eta zorhitzea izanen da. Eznaiz hemen euskal kulturaren bereizkizunetarik batez baizen mintzatuko, bertze alhorrei buruz ere mintza gintezken-arren.

Euskal dantzen abrastasunak eta edertasunak, dantza eta balet teknikalariak harritu ditute askotan. Eta hauiek beren admirazionean gure herriaren kreativitatea goretzi dute. Bertze herrietan ere, populudantzak ditugu, bainan heien valore artistikoa ezta euskal dantzen pa-

rekorik. Russoen eta slavitar herrien dantzetan —musikaren laguntzaz— anhitzetan pausu eta dantza-urhats lasterrak aurkezten derauzkgigute. Baina dantza-urhats hauien teknika bethi populuaren galgan geratzen da.

Euskal-dantzetan, huni aitzia, baditugu dantza-urhatsik asko, zinetan —oroz lehenik— atsegin artistiko huts-hutsa baitago. Bizkaiko *aurreskuan* dantzariak zuzentki albait goren bere zankhoak iaikitzen dituelarik, bere ekhinta huntan bethi, bertze konsiderazione guztien aitzinean, atsegin artistikoa bilhatu behar dugu. Eta-haur da gutzat harrigarria. Nola enthelega zezakean, baseritar bat baizen etzen dantzariak, ezen bere dantzaren bidez publikoari hunelako edertasunaren aurkezpen plastikoa eskeint zezakeala?

Euskal dantzen plastikotasunaren alde hau, bethi admiratzenago dugu. Baina euskal dantzen hutstasunean (edo, behar bada, heien araztasunean ere) gure dantzen albo ahula dugu. Munduko szena guztietan aurkezten direlarik, bethi *connoisseur* batzuen plazera dira. Euskal dantzen edertasunaren gozatzeko baletaren teknika eta hizkuntza ezagutu behar ditugu.

Publiko ignaru batek bethi euskal dantzen representazioneetan *estampak* maitatzenago ditu. Hunelako estampetan bethi bizia eta arrabotsa dago. Baina... beren iathorrian estampa hauk, gehienetan arrantzale euskal-kulturaren faceta dira.

Fandangoa eta egun euskal plazetan ikhusten ditugun dantzak ez dira beren iathorrian euskal dantzak. Eznaiz kanpoko ethorki hunen kontra mintzatuko, zeren herri guztiek —bizi direlarik— kanpotik beren ianharia hartzen baitute, baina nola hemen euskal baletaren ibentekotz, kondizinoak ikhertu nahi baintuzke, hola iathorriaren kritika huntan sarthu behar duket.

Euskal baserrietako zeremoni-dantzek ez tute zer-ikhusirik Itsasaldeko arrantzu-herri hoietan, populuaren bozkarioz, iaie ospatzekotz egiten diren modu berriekin.

Euskal dantzetan, hirur-ezpa-laur obu ditugu. Lehena Bizkaikoa dateke, bigarrena giputza, hirugarrena Naffarroakoa eta laugarrena zuberotarra. Arabako Biaiztirin lehenago ere dantza batzu erabilten ziren.

Dantzen kultur-obu hauk erraxki karakteriza ditzazkegu. Geure aburuz Bizkaikoa zaharrena da, hemen dantzak beren iathorrizko indarrak eta exekutatzeko araez ditugu. Gipuzkoan, euskal dantzak kalerrago bilhakatu dira, haur da, balet klassikoaren formak beretzakotuago ditu.

Zuberoako dantzetan batera ikhus ditzazkegu beren iathorri zahararren erroa eta gorte-kultur batetik onhartu teknika. Zaraitzun

euskal dantza kharakteristiko batzu ditugu. Baztaneko dantzak ere aiphagarriak dira.

Dударик gabe, euskal balet baten kreatorik euskal dantzetan eta musikan lehen materia ona eta ioria dugu. Ongi legoke euskal-baletaren theman sarthu baino lehen konzeptu hunen argitzea eta fixatzea. Zer dateke euskal baleta?

Herri batbederak bere populu-dantzak ditu... bainan huntaz gainera gortearen kliman eta kultur-obuetan baleta iaio izana da. Dantza gortetiar hauk, theatru baten modalitatea dira. Haur balet klassikoa lizateke. Hunela Europako gorte gehienetan ber denporan baletak zabaldu ziren. Frantzian, Alemaniako Dukherrietan eta Konte-erresumetako korthetan, Don-Petersburgen eta Vienan balet klassikoaren gorputzak ukhan ditugu. Balet-gorputz heiek exekutatzén zituzten piezak berdinak ziren... eta heien artean zegoen differentsiak ezteuden ezein ere erro populiarran. Halakotz, balet talde hauietan etzugu errusiar balet bat —edo frantses baletik— errusiar edo frantses batzuek aurkeztu baleta baizen.

Hunen eretzean baditugu, orain batez ere Ekhialdeko European, herri baleten gorputzak, non hauien thematika ere nazionala baita. Bainan... aitzinago ioan baino lehen derragun ezen balet hauk oroz gainean baletak direla. Ezpaitira populu-dantzak populuzko tekhnikaz aurkezten dituten taldeak. Askotan herri-balet bati buruz mintzo delarik pentsatzen da ezen herri baleten tekhnika balet klassikoaren tekhnika baino beneratago dagoela. Herri-balet hauien tekhnikan eztago hutsik eta tekhnikazko imperfekzionerik.

Hunen enthelagatzeko musikatik exemplu bat hartuko dugu. Chopin polonesa zen, bainan haren musika ezta polonesa, polones batek egina baizen. Dударик gabe hemen Poloniaren seme handia dugu, aberriaren loria... behain Chopinen thematikan eztago Polonia, salbu-eta orhoitzapanean. Huni aitzi, Liszten musika maddara da. Biok musikari handiak dira, eta tekhnika biotan estakurugabekoa da. Hala-bainan Liszten musikaren thematika maddara da.

Hunela ere, balet taldeetan batzu balet-nazionalak dira eta bertzeak balet klassikoak. Halaere biok baletaren izena dignero daramate, estakurugabeko tekhnika iabetu dutenaz-geroz. Bertzenaz amaturren taldeak liriateke. Errusitar baleta trakta dezagunean, bethi bi konzeptu hauk berheiziko ditugu, publiko ez-iaikivak anhitzetan nahasten baititu. Parisen, errusitarrek fundatu balet batzu ukhan ditugu, hoién artistak, hoién inspirazionea eta thematika klassikoa zelakotz. Ba dagoz —hala ere— bertze balet gorputzak, zeinetan thematika eta inspirazionea Errusikoak baitira.

Itzul gaitezen Euskalherrirat. Orai-arte euskal dantzak eta batez

ere estampak gure herriko theatruetan ikhus ginitziroen. Estampa eta talde haien teknika etzegoen galga internazionalaren goieran, Talde haien ekhinta goresgarria da, heiek gure herriko dantzen lehen materia bizian eusten baitute. Bainan haur ezta baleta. Talde haukietan batzuetan dantza batzu baserri baten themaz biltzen eta bateratzen dira, eta hunela euskal biziaren estampak sortzen. Bainan haur are gutiago ezta baleta. Baletaren izaiteko bertze zerbait gehiago eduki behar dute.

Lehenik balet bat artea da. Hortakotz, balet baten aphailatzeko artista ukhan behar dugu. Arte-obra guztiek munduan bethi edonun *egile* bat ukhan dute, eta egile haur etzen *indar ezezagunik*, izaiki kontretu bat baizen, artista bat alegia. Euskal baletak beraz —baleta izan dadin— arteko obra behar du izan.

Baleta theatruaren ekhinta speziala da. Huntan bertze hirur artean bereiztasunak biltzen dira: musika, dantza eta plastika. Musika bat behar dizugu, beraz konponista bat ukhan, eta hunek euskal musikaren tematikaz musika dantzagarrria izkiriatu. Geroz, nola baleta theatru-obra bat baita, hala ere musika hunek partikularitate bat edukiko du, publiko bati zerbait nabarituko baiterauko. Hortakotz, balet musikaren erroan bethi libreto bat dago, ageri-ez-arren.

Gero dantza bat da, bainan dantza berezia, zeren-eta dantzatu mimika baita, Parte batzuetan dantza hutsa erabil liteke, pintore abstraktuek koloreak spirituzko plazeragatik darabiltzaten anzora... bainan dantza hutsaren zathi hauk bethi balet-themaren zerbitzuan dagozke; mimikaren hondoa lirateke.

Eta plastika, zeren baleta theatru batetan aurkeztu behar baita, eta begien aitzinean publikoari ikhus-arazi behar deraukogu.

Euskal baleten teknika arte-obren ikhus-punktutik iuiatu behar dugu. Dantzak badu bere teknika, kantuak berea duen bezala, eta musikako instrumentu bakhoitzak berea duenez. Haur da, violin, txelo edo harpa bat ioiteko instrumentu hunen teknika ikasi behar dugu. Dantzan berdin gerthatzen da, ezta naikoa herrixka baten ordokietan dantzaten iakitea, theatruko szenari batetan agerteko. Dantzaren teknika balet klasikoaen maisuek registratu dute. Beraz euskal baletaren dantzariak eta dantzarisek teknika haur iabetu behar dute, eta oinak eta bernak nola mugitu behar diren iakin, iautziak nola egiten diren ikas, eta iautziak eginaz geroz nola lurrerat erori behar den ezagut.

Haur baino gehiago, dantzaren fuina konsideratu behar dugu. Herriko dantzek lehen materia digute, bainan materia haur stylizatu behar da. Euskal dantzetan dantza-urhatsik asko dugu... urhats hauk

khoreographuek registratu dutenaz gero gure baletaren eta dantzen urhats hauk baletaren anzora exekutatu behar dira.

Euskal dantzetan badugu lehen materia ioria, ugaria, bainan materia on huntaz —neuk dakidanez behintzat— Gipuzkoa eta Bizkaian nehork ere eztu insaiatu balet bat konpontzen. Bi talde dagoz (bat Biarritzen eta bertzea Parisen) bide huntan insequ ttipiak egin dituztenak.

Euskalherriaren baletaren kreatorak lehen materian baditugu behar genituzken elementu guztiak... bainan haren bururatzekotz finantza-moiinak eztagoz. Hunelako kultur-obraren kreatorak Maece-nas bat behar da... eta ezta orain arte sorthu Euskalherrian. Herri batzuetan partikulariak artearen maitaleak dira, bertze batzuetan herri-ko ahaldunak. Bainan bethi laguntzaz aitzinat dioaz.

Eta stylizatzea? Folkloreko dantzak eta baleta bi gauza direla nehoiz ere ezkenduke ahantzi behar. Neure aburuz, folkloreko dantzak leialkienik zaindu behar ditugu, ongi legoke bethi beren exekuzioena, ohidurak eta tradizioeak erakhutsi deraukuten anzora emaita, eta batez ere beren exekuzioaren lekhu eta epokha originaletan, Folk-lorea urtheko epokha bati eta toki bati eratzikia dalako.

Euskal folklore taldeek, euskal dantzak theatru edo herriko plaza batetan representatzen derauzkigutelarik, non eta noiz ezpaitzen beren tokia, folkloreari violentzia eta ukhoa egiten derautzate. Egiatzko folklorea berez gizartearen funtzioea da. Aurreksua iaien aurrean dantzatu behar da, eta tradizioeak eman deraukon funtzioeaz. Bertzenaz aurreksua spektakulua ere bilhakatzen da edo turisten atrakzio-nea, haren egiatzko sentzua eta spirituzko atxikidura galtzenegi baititu. Arritxinagako dantzak Arritxinagan du bere exekuzioaren lekhu eta Ion Doni Mikeleren egunean; huntaz bertzalde presenta-zen denean galtzen baitu bere sentzun mystiko eta magikoa.

Halakotz, folklorea basia bezala ukhan behar dugu... baina baletaren antolatze-ko folkloretik iltkhi behar dugu. Farragarria iduritzen zait, euskal dantza talde batzuek folkloreko dantzak stylizatu baitzi-tuten ianzkiak ethentzen zituten garbizale batzuen protesta. Berhain hoinbertze admiratzen dugun euskal musikan eta kantuetan stylizatze, aphailatze eta antholatzea eginik izan dira; zeren eta theatruetan kantatzen diren kantuak folkloreko basian bertzelakoak baitziren.

Bethi izan da ahar hau ekhintza artistikoan. Batzuentzat artea herriaren zerbitzuan legoke, eta “herria” diotenean “bermaila” enthe-legetzen dute. Bertzeentzat herriaren interessea hobeki zerbitzaten da, popularen enthelegatzeko kapazitatea gehitzen denean, herria konzepzione berrietarat eramaiten dugularik. Artea herri xehearen

ekhintza baizen eztenean, artizanatua da. Ekhintza huntan ofizial on baten maina admira genezake, nehola ere ez spiritu kreatzaile baten fruktua.

Artea eta gizonaren enthelegatzeko bideak bethi handitzen dira, egunoroko bideetatik iltkhitzen garenean. Egunoro —hiritar on batek bezala— bere bidaia egiten duena burges ona dateke, baina haren ekhinzaren bidez progressuaren burdia ezta autzinatukoago. Aitzina-penak bethi egiten dira gauza extra-ordinarietan zerbait insaiatzen dugunean. Insegu batzuek huts egingen dukete... baina kausitzen dutenek bizi berria dakharkute.

FEDERICO KRUTWIG.

